

Izloženost starijih osoba nasilju u obitelji

MARINA AJDUKOVIĆ*

SILVIA RUSAC

JELENA OGRESTA

Studijski centar socijalnog rada

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Zagreb, Hrvatska

Izvorni znanstveni rad

UDK: 364.271-053.9

Primljeno: srpanj 2007.

Nasilje nad starim osobama u obitelji jedan je od složenih izazova s kojima se suočava suvremeno društvo. U Hrvatskoj do sada nisu postojala sustavna istraživanja nasilja nad starima u obitelji. Ciljevi ovog istraživanja su bili: (1) provjeriti konstruktivnu valjanost Upitnika izloženosti nasilju starijih osoba koji je konstruiran za istraživanja rasprostranjenosti i pojavnih oblika nasilja nad starima u Hrvatskoj, te (2) prikupiti prve podatke o nasilju nad starima u Hrvatskoj. Istraživanje je provedeno na području Grada Zagreba na prigodnom uzorku od 303 osobe (23,4% muškaraca i 76,6% žena) u dobi od 65 do 97 godine. Pokazalo se da je 61,1% ispitanika u posljednjih godinu dana doživjelo barem jednom neki od oblika nasilja u obitelji. U prosjeku, najčešće su doživjeli psihičko nasilje (24,1%), zatim materijalno zlostavljanje (6,4%), tjelesno nasilje (4,4%) te seksualno nasilje (2,1%). Kao najčešći počinitelji nasilja navode se suprug (30,15%), sin (16,64%) i kćer (14,01%). Dobiveni rezultati su raspravljani pod vidom budućih istraživanja nasilja nad starijima na reprezentativnim uzorcima u Hrvatskoj i razvoja društvene politike suzbijanja nasilja nad starijim građanima.

Ključne riječi: *nasilje nad starima u obitelji, validacija upitnika, počinitelji nasilja nad starijima, mjere suzbijanja nasilja nad starijima.*

UVOD

Određenje nasilja nad starijima u obitelji

Nasilje nad starima u obitelji složeni je javnozdravstveni i psihosocijalni problem koji se sve jasnije prepoznaje kao jedan od značajnih izazova s kojim je suočeno suvremeno društvo. Iako nasilje nad starijim osobama nije novi socijalni fenomen, 70-

ih godina 20. stoljeća počinje se javljati svijest o ovoj pojavi kao kršenju ljudskih prava. Tek je 1990. Vijeće Europe provelo sustavno istraživanje nasilja nad građanima treće životne dobi u 21 zemlji Europe. Pokazalo se da nasilje nad starijima u obitelji postoji, te da je mnogo raširenije nego što se pretpostavljalo. S obzirom na jasno uočljiv trend starenja populacije u Europi, nalazi ovog istraživanja su potaknuli razmišljanja

* Marina Ajduković, Pravni fakultet/Faculty of Law, Nazorova 51, 10 000 Zagreb, Hrvatska/Croatia, marina@dpp.hr

o sustavnom preventivnom i tretmanskom djelovanju čiji je cilj zaštita građana starije životne dobi i osiguravanje dostojne starosti (Council of Europe, 1992.).

I istraživanja provedena u drugim dijelovima svijeta pokazala su da se bez obzira na kulturološke, gospodarske i političke razlike nasilje nad starijim osobama događa u svim društvima, neovisno o socioekonomskom statusu starijih koji su mu izloženi (Meeks-Sjostrom, 2004.). Ipak, nasilje nad starima još uvijek nije dovoljno istraženo i svijest o njegovim učincima nije dovoljno prisutna u profesionalnoj i ostaloj javnosti.

Za razumijevanje izloženosti starijih različitim oblicima nasilja od izuzetnog je značaja i dokument Svjetske zdravstvene organizacije *World Report on Violence and Health* (WHO, 2002.). U tom dokumentu se daje i suvremeno određenje zlostavljanja starijih kao »pojedinačnog ili ponavljajućeg čina ili nedostatka odgovarajućeg postupanja, koje se događa u bilo kojem odnosu očekivanja i povjerenja, a koje uzrokuje štetu, bol, nepriliku i/ili nevolju starijoj osobi«. Kao što se može vidjeti u ovom određenju, jasno je naglašena zlouporaba moći i kontrole u odnosu koji bi se trebao zasnivati na poštovanju i povjerenju. Na taj način se nasilje nad starijima napokon stavlja u isti kontekst odnosa i zlouporabe moći kao što je i nasilje nad djecom ili ženama u obitelji (Ajduković i Pavleković, 2004.).

Kad se govori o pojavnim oblicima nasilja nad starijima, postoji veliko slaganje da se mogu razlikovati: tjelesno zlostavljanje, psihičko zlostavljanje, seksualno zlostavljanje i materijalno zlostavljanje te zanemarivanje starih osoba (Meeks-Sjostrom, 2004.; WHO, 2002.). U posljednje vrijeme sve češće se u klasifikacijama pojava oblika nasilja nad starijima javlja i samo-zanemarivanje (NCEA, 1998.). Iako se radi o značajnom javno-zdravstvenom problemu koji zahtijeva društvenu reakciju, uvođenje samo-zanemarivanja u klasifikaciju pojav-

nih oblika nasilja nad starijima nije opravdano s obzirom da se nasilje kao pojam primarno odnosi na ponašanje drugih koji zloupotrebljavaju moć i koriste kontrolu u međuljudskim odnosima.

Kad se govori o nasilju nad starijima, često se razlikuje nasilje koje stariji doživljavaju u obitelji, u ili od institucija koje za njih skrbe ili u zajednici (Fallon, 2006.). U ovom radu usmjereni smo na nasilje koje stariji doživljavaju u obiteljima odnosno od članova obitelji pa i kad s njima ne žive.

Istraživanja nasilja nad starijima u obitelji

Analiza istraživanja u ovom području pokazuje da su još uvijek više orijentirana na definiranje opsega nasilja, obilježja starijih koji ga doživljavaju i obilježja počinitelja. Složenija istraživanja međuodnosa žrtve i počinitelja nasilja nad starima u obitelji u interakciji sa širim okruženjem su relativno rijetka (Meeks-Sjostrom, 2004.; McCreadie, 1996.; Fulmer i sur., 2004.; Comijs i sur., 1999.). To pokazuje da je identificiranje problema i senzibilizacija javnosti još uvijek prioritetno područje u svezi nasilja nad starima u obitelji.

Dosadašnja istraživanja pokazuju veliku razliku u izloženosti starijih nasilju u obitelji. Tako McDonald i Collins (2000.) navode da se u pojedinim istraživanjima postotak zlostavljanih starijih u Australiji kreće od 1% do 4%, da ih je u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi oko 5%, u Finskoj i Švedskoj 17%, a u Francuskoj 20%. U izvještaju Svjetske zdravstvene organizacije (WHO, 2002.) temeljenom na analizi pet studija iz Sjedinjenih Američkih Država, Kanade, Nizozemske, Finske i Velike Britanije, navodi se da se broj starijih zlostavljanih starih osoba kreće od 4% do 6% i to kad su uključeni svi oblici zlostavljanja i zanemarivanje. Britansko nacionalno istraživanje na uzorku od 2 130 starijih osoba pokazalo je da 5% starijih ver-

balno zlostavljano od strane člana obitelji, 2% tjelesno zlostavljano, a 2% financijski iskorištavano (Yan i Tang, 2001.; Neno i Neno, 2005.). Podaci za Rusiju su pokazali da je 28,6% starijih doživjelo neki oblik zlostavljanja (Vasilvevich Puchkov, 2006.). Najčešće žrtve su bile žene starije od 70 godina koje nisu ovisne o zlostavljaču, dok je najprisutniji oblik nasilja bilo psihičko zlostavljanje.

Istraživanja također ukazuju na veliku »tamnu brojku« nasilja nad starima odnosno da se tek 1 od 13 ili 14 slučajeva zlostavljanja prijavi (Collins, 2006.).

Kritički osvrt na postojeća istraživanja pokazuje da razlike u dobivenim podacima nisu prvenstveno odraz kulturoloških razlika ili stvarne razlike u izloženosti starih nasilju u obitelji, već da su posljedica metodološke neujednačenosti i manjkavosti. Najčešće poteškoće u prikupljanju podataka o ovoj pojavi mogu se grupirati u one koje proizlaze iz male spremnosti samih starijih osoba da govore o svojim iskustvima s obiteljskim nasiljem i ograničenja u pristupu posebno ugroženim starim osobama, te u one koji se odnose na konceptualizaciju istraživanja koja uključuje definiranje pojave, evidentiranje čestine i intenziteta nasilja, obilježja uzorka, te medijatore i moderatore nasilja. Mala spremnost za prijavljivanje je po svemu sudeći posljedica straha starih da će biti potpuno odbačeni, te njihova ovisnost o osobama koje za njih skrbe. Kao što navodi NCEA (1998.) »nasilje nad starijima je teže identificirati nego nasilje nad djecom, jer socijalna izolacija nekih starijih može povećati i rizik maltretiranja sam po sebi i biti poteškoća utvrđivanja maltretiranja«.

Neoprezno je uspoređivati nalaze istraživanja nasilja nad starijima bez da nisu poznati barem neki temeljni pokazatelji kao što je npr. operacionalizirana definicija nasilja od koje se polazi u istraživanju, podaci o obilježjima uzorka, načinu priku-

pljanja podataka, kriterijima za definiranje nasilja i drugo. Naime, pokazalo se da, ne samo da nasilje nije jednoznačno definirano u istraživanjima, već, kao socijalno konstruirani pojam, ni pojam »stari« nije jednoznačno definiran. Ipak, u većini zemalja se danas smatra da dob od 65 godina predstavlja granicu ka starijoj životnoj dobi. Također se pokazalo da izvori podataka o opsegu nasilja mogu biti i službeni podaci nadležnih službi, pomagači i članovi obitelji starijih osoba (NCEA, 1998.), te same starije osobe. Što se tiče mjernih instrumenata, prisutne su slijedeće poteškoće: nedostatak odgovarajućih upitnika odnosno mjernih instrumenata koji bi dali podatke o rasprostranjenosti i pojavnim oblicima ove pojave (postojeći upitnici u pravilu nisu na odgovarajući način psihometrijski evaluirani), neujednačenost u korištenju već postojećih upitnika i nedovoljna kulturalna osjetljivost pri primjeni postojećih upitnika.

Polazeći od ovog kritičkog osvrta na metodologiju istraživanja nasilja nad starijima u obitelji, detaljnije ćemo prikazati po jedan primjer loše i dobre istraživačke prakse. Kao primjer loše istraživačke prakse navodimo istraživanje Vasilvevich Puchkov (2006.) o zlostavljanju starih u Ruskoj federaciji. U istraživanju je sudjelovalo 2 881 osoba starija od 60 godina od kojih su 85,4% bile žene, a 14,6% muškarci. Podaci su prikupljeni u centrima za socijalnu skrb u četiri grada. Rezultati pokazuju da je 28,6% sudionika doživjelo nasilje, a da ih je 22,3% bilo svjedok nasilja nad starijima. Pokazalo se da su najizloženije nasilju žene u dobi od 70 do 79 godina, a da je najprisutnije emocionalno nasilje (od onih koji su doživjeli nasilje njih 40,5%), zatim materijalno nasilje (od onih koji su doživjeli nasilje njih 28,7%), zanemarivanje (od onih koji su doživjeli nasilje njih 18,65%), i na kraju tjelesno nasilje (od onih koji su doživjeli nasilje njih 12,15%). Počinitelji nasilja su prijatelji ili susjedi (23,6%), dje-

ca (27,8%), drugi rođaci (11,95%), unuci (8,3%), oni koji pružaju usluge starijima (7,2%) i bračni drugovi (7,1%). Iako sam autor ne daje kritički osvrt na istraživanje, postoji niz metodoloških nejasnoća i nedostataka. Kao prvo nije jasno naznačen kriterij za procjenu da je netko izložen nasilju, kao ni način na koji su sudionici davali odgovore i za koje vremensko razdoblje. Uzorak je bio selektivan budući da se radilo o korisnicima socijalne skrbi u četiri grada i teško je na temelju toga uopćavati rezultate o nasilju nad starijima u Ruskoj federaciji. Uz to, nije jasno napravljena razlika nasilja doživljenog od članova obitelji i nasilja čiji su počinitelji pružatelji usluga ili susjedi.

Kao primjer odgovarajuće istraživačke prakse izdvojili bismo istraživanje Yan i Tang (2001.) koji su ispitivali rasprostranjenost nasilja nad starima u Hong Kongu te utjecaj nasilja na psihološko funkcioniranje starijih. U istraživanju je sudjelovalo 353 starijih (120 muškaraca i 235 žena) prosječne dobi 73,3 godine (SD= 7,47; raspon dobi bio je od 60 do 92 godine). Za procjenu izloženosti nasilju korištena je *Revised Conflict Tactics Scales* (CTS2) (Straus i sur., 1996.) i to 12 tvrdnji kojima se ispituje tjelesno nasilje i 8 tvrdnji koje se odnose na verbalno nasilje. Dodano je 5 tvrdnji koja se odnose na tzv. socijalno nasilje (nedobrovoljna izolacija starih ili pritisak da odu u dom umirovljenika). Sudionici su procjenjivali jesu li neki od opisanih oblika ponašanja doživjeli u posljednjih 12 mjeseci. Podaci su prikupljeni u centrima za stare u lokalnim zajednicama. Rezultati su pokazali da je 21,4% starijih koji su sudjelovali u istraživanju doživjelo barem jedno od zlostavljajućih ponašanja tijekom posljednje godine, da su počinitelji u najvećem broju bila djeca (75%), zatim bračni partneri (21%) i unuci (4%). Nije utvrđena značajna razlika u izloženosti nasilju muškaraca i žena, iako su žene nešto češće (23%) nego muškarci (18,3%) doživjele nasilje. Također se pokazalo da je

najčešće prisutno verbalno nasilje, unutar kojeg su najizraženije bile prijetnje i kletve (18,3%), vrijeđanje i psovanje (15,5%) te vikanje (15,5%). Dodatne analize su pokazale da izloženost nasilju ima negativni učinak na mentalno zdravlje starijih i da je doživljeno verbalno nasilje jedan od najboljih prediktora psihološkog stresa starijih. Autori su pokazali potrebnu kritičnost prema istraživanju i sami su naveli njegova ograničenja: (1) istraživanje se temelji na introspektivnim iskazima koji mogu biti selektivni te je moguća pristranost pri dosjećanju, (2) uzorak je prigodan i odnosi se na zdrave starije osobe, (3) istraživanje je ograničeno na odabrane aspekte nasilja: verbalno, tjelesno i socijalno nasilje, dok nisu uključeni zanemarivanje, medicinsko nasilje i seksualno nasilje, (4) upitnik je izrađen prema američkom upitniku te su možda izostavljena ponašanja koja se u specifičnom kulturološkom kontekstu Hong Konga doživljavaju kao neprihvatljiva u odnosu na stare. Kad je istraživanje opisano na ovakav način, onda se i njegovi podaci mogu pod odgovarajućim uvjetima uspoređivati s nalazima drugih komparabilnih istraživanja.

Istraživanja nasilja nad starijima u Hrvatskoj

Polazeći od temeljitog pregleda postojeće literature uočili smo da u Hrvatskoj do sada nisu objavljivi rezultati istraživanja o nasilju nad starima u obitelji temeljem čega možemo zaključiti da do sada nisu postojala sustavna i relevantna istraživanja ove pojave. O nasilju nad starijima se počelo pisati tek u posljednjih nekoliko godina, no prvenstveno na razini senzibilizacije profesionalne javnosti (Ajduković, 1994.; Ajduković, 2003.; Poredoš, Tošić i Grgić, 2005.; Rusac, 2006.). Hrvatska je kao tranzicijska zemlja suočena s nezaposlenošću, niskim mirovinama, rodnom i dobnom diskriminacijom,

reformama sustava socijalne skrbi, privatizacijom zdravstvenog sustava, problemima stanovanja i slično. To je sve dovelo do toga da su stariji građani u Hrvatskoj siromašni i socijalno ranjivi, a što upućuje na povećani rizik za izloženost nasilju i zlostavljanje kako u obitelji tako i u ostalim sustavima zbrinjavanja. Istodobno smo suočeni s porastom udjela starijih osoba u našem društvu. Prema popisu stanovništva u Hrvatskoj je 2001. godine bilo 15,62% osoba starijih od 65 godine, što je oko 700 000 osoba (Državni zavod za statistiku, 2001.). Ako taj podatak usporedimo s popisom iz 1991. godine kada je bilo 11,6% starijih od 65 godina, uočava se trend rasta starije populacije. Predviđanja za 2050. godinu pokazuju da će u razvijenijim zemljama, u koje ulazi i Hrvatska, mogući udio starijih osoba od 65 godina iznositi 26,8%, od čega će 9,7% činiti osobe starije od 80 godina (Tomek – Roksandić i sur., 2006.).

To sve upućuje na potrebu provedbe sustavnih istraživanja različitih nepovoljnih aspekata života starijih osoba u nas. Nasilje nad starijima je jedno od tih područja. Ova istraživanja su tim potrebna s obzirom na fenomen rastućeg »ageisma« - odnosno diskriminacije pojedinaca s obzirom na dob koja je široko rasprostranjena, općeprihvaćena i u velikoj mjeri ignorirana« (Angus i Reeve, 2006.:138).¹ Naime, polazeći od postavki *ageisma* za očekivati je da će i problem nasilja nad starima biti zanemaren i neprepoznat u odnosu na ostale skupine izložene nasilju u obitelji kao što su žene i djeca.

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Ciljevi ovog istraživanja su:

- Provjeriti konstruktivnost valjanost **Upitnika izloženosti nasilju u starijoj dobi** koji je konstruiran za ispitivanje

i praćenje rasprostranjenosti i pojavnih oblika nasilja nad starima.

- Dobiti uvid u prisutnost i pojavnost oblika nasilja koje starije osobe doživljavaju u obitelji s obzirom na neka njihova socio-demografska obilježja.
- Dobiti osnovne pokazatelje o najčešćim počiniteljima nasilja nad starijima u obitelji.
- Ispitati percepciju starijih o rasprostranjenosti nasilja u obitelji u njihovoj dobnoj skupini.

METODA

Ispitanici

U istraživanju je sudjelovalo 303 starijih osoba, od čega je 23,4% bilo osoba muškog spola i 76,6% ženskog spola. Raspon dobi kretao se od 65 do 97 godina (M=75,78; SD=6,37). Najveći broj sudionika bio je u dobi od 65 do 74 godine (59,7%), zatim u dobi od 75 do 84 godine (32,1%), dok ih je najmanje bilo u dobi od 85 i više godine (8,2%).

S obzirom na obrazovni status, 5,6% sudionika ovog istraživanja je bez škole, 15,6% ima nezavršenu osnovnu školu. Osnovnu školu završilo je 30,5% ispitanika, dok 35,4% ima završenu srednju školu. Višu i visoku školu završilo je 12,9% ispitanika. Prema bračnom statusu, 47,9% ispitanika su udovice/udovci, 40,9% ispitanika je u braku, 4% je razvedeno, 4% živi s partnerom/partnericom i 3,3% živi samo. Većina ispitanika (90,7%) su roditelji, dok njih 9,3% nisu.

Podaci se većim dijelom podudaraju s odgovarajućim podacima popisa stanovništva iz 2001. godine prema kojima je u Gradu Zagrebu bilo 115 980 osoba starijih od 65 godina (14,88%), od toga

¹ Pojam *ageisma* je uveo 1969. godine Robert Butler, izvršni direktor Nacionalnog instituta za starenje USA, a odnosi se na pojavu sustavnog stereotipnog doživljavanja i diskriminiranja starijih ljudi zato što su stari.

38,06% osoba muškog spola i 61,93% osoba ženskog spola. U dobi 65-74 nalazi se 63,55% starijih, u dobi 75-84 njih 29,75%, a u dobi 85 i više godina 6,69% starijih osoba. Prema bračnom statusu, 5,26% starijih osoba je neoženjeno/neudano, 49,85% ih je u braku, 39,28% su udovci/udovice, dok ih je 5,57% razvedeno.

Uzorak je bio prigodan. U odnosu na socio-demografske podatke ispitanici ovog istraživanja su nešto stariji te je u istraživanju sudjelovalo relativno više žena, kao i oženjenih/udanih te razvedenih starijih osoba. Populacija Grada Zagreba kao urbane sredine je obrazovanija te su starijim osobama u Zagrebu lakše dostupnije zdravstvene i ostale usluge koje pridonose produljenju životnog vijeka

Mjerni instrument

Pri konstrukciji **Upitnika izloženosti nasilju u starijoj dobi** uzeli smo u obzir dosadašnja međunarodna iskustva istraživanja nasilja nad starima (npr. Brown, 2006.; Meeks-Sjostrom, 2004.; Screening for Family and Intimate Partner Violence, 2004.; Revised Conflict Tactics Scales (CTS2) Strausa i suradnika, 1996.) te odredbe Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji (2003.). Temeljem toga izabrano je 28 bihevioralnih tvrdnji od kojih se njih jedanaest odnosilo na psihičko zlostavljanje, devet čestica na fizičko zlostavljanje, pet čestica na materijalno zlostavljanje, a tri čestice na seksualno zlostavljanje. Za svaku česticu ispitanici su izražavali učestalost doživljenog nasilja na skali od tri stupnja pri čemu 1 znači nikad, 2 rijetko/ponekad i 3 često. Uz svaku česticu sudionici su mogli navesti i tko je počinitelj tog specifičnog oblika nasilja.

S obzirom da je jedan od ciljeva ovog rada i validacija upitnika, detaljan opis njegovih mjernih karakteristika prikazan je u rezultatima.

U istraživanju su prikupljeni i osnovni socio-demografski podaci o sudionicima

koji su se odnosili na: dob, spol, bračni status, roditeljski status, obrazovni status i materijalni status ispitanika. Također su prikupljeni podaci o percepciji izloženosti starih nasilju u obitelji, njihovoj spremnosti da nasilje prijave te osobnom poznavanju starijih zlostavljanih osoba.

Postupak

Podaci su prikupljeni u siječnju i veljači 2007. godine na području Grada Zagreba. Podatke su prikupljali studenti socijalnog rada koji su bili posebno pripremljeni za provedbu ovog istraživanja s obzirom da se radi o osjetljivoj temi i specifičnoj populaciji. Studenti su podatke prikupljali u kućanstvima starijih osoba koji žive u njihovoj lokalnoj zajednici, odnosno susjedstvu. Dakle, studenti su koristili svoju prirodnu socijalnu mrežu u identifikaciji i kontaktiranju potencijalnih sudionika. Prilikom provedbe istraživanja poštivala su se temeljna načela istraživačke etike, a ispitanicima su prethodno objašnjeni cilj i svrha istraživanja.

Obrada podataka

Od statističkih analiza korišteni su Pearsonovi koeficijenti korelacije te neparametrijski postupci: hi-kvadrat test, Kruskal-Wallisov test i Mann-Whitneyev U test.

REZULTATI I RASPRAVA

Konstruktna valjanost i pouzdanost Upitnika izloženosti nasilju u starijoj dobi

Kako bi se odredila konstruktna valjanost upitnika, rotiran je ekstrahirani broj komponenti, sukladno Kaiser-Guttmanovu kriteriju, u Varimax poziciju. U ovu analizu nije uključena čestica 28 koja se odnosila na prisilne spolne odnose uz korištenje fizičke sile, s obzirom da nitko od sudionika nije iskazao da je doživio takav oblik nasilja u obitelji. Ekstrahirana su četiri interpretabilna faktora.

Tablica 1.
Rotirana matrica faktorske strukture

Članovi obitelji su ...	F1	F2	F3	F4
1. Podizali glas, vikali na Vas bez razloga	,157	,717	,078	,105
2. Ismijavali Vas i podcjenjivali	,183	,776	,095	-003
3. Govorili Vam prostote, psovali	,316	,684	,262	-059
4. Nisu željeli razgovarati s Vama	,171	,642	,084	,067
5. Prijetili Vam i zastrašivali	,503	,586	,197	,005
6. Okrivljavali Vas za to kako se osjećaju	,179	,705	-003	,153
7. Okrivljavali Vas kad stvari u kući krenu loše	,144	,728	-023	,152
8. Rugali Vam se i kritizirali	,275	,700	006	,091
9. Ignorirali Vas	,165	,653	-043	,103
10. Zabranjivali Vam druženja i dolazak prijatelja	,597	,309	,042	,078
11. Vrijeđali Vas	,328	,689	,030	,173
12. Nisu vraćali novac nakon što su ga posudili od Vas	-009	,345	,008	,342
13. Prodali su Vašu kuću ili drugo vlasništvo bez Vašeg pristanka	,471	,055	-197	,060
14. Otvarali Vašu poštu	,269	,117	,208	,671
15. Prisiljavali su Vas da mijenjate oporuku	,194	,124	-118	,685
16. Potpisivali dokumente umjesto Vas	-032	-017	,240	,580
17. Udarali Vas nogom	,836	,238	,104	,196
18. Povlačili Vas za kosu	,790	,213	,084	,086
19. Ošamarili Vas	,745	,390	,202	-046
20. Udarili Vas šakom	,850	,246	,192	,082
21. Bacili Vas na pod	,833	,298	,234	,061
22. Upotrijebili pištolj ili nož da Vam prijete	,363	,033	,432	,302
23. Gurnuli Vas niz stepenice	,027	,142	,040	,538
24. Davili Vas ili gušili	,803	,264	,260	,184
25. Gađali Vas nekim predmetom	,689	,263	,139	-254
26. Dirali Vas po tijelu protivno Vašoj volji	,114	,110	,883	,188
27. Prisiljavali na seksualne odnose bez fizičke sile	,102	,015	,926	,052

Čestice se grupiraju oko četiri faktora. Polazeći od distribucije odgovora i kriterija da faktorska zasićenja budu veća od 0,5 na intencionalni faktor te manja od 0,3 na druge faktore urađena je završna verzija upitnika. Konačni upitnik sastavljen je od 20 čestica.

Ekstrahirana četiri faktora ukupno objašnjavaju 58,95% varijance rezultata, od čega:

1. faktor **Fizičko nasilje** koji saturira tvrdnje 17, 18, 19, 20, 21, 24 i 25 objašnjava 21,11% varijance rezultata; koeficijent unutarnje pouzdanosti alfa iznosi 0,93

2. faktor **Psihičko nasilje** koji saturira tvrdnje 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 i 11 objašnjava 20,68% varijance rezultata; koeficijent unutarnje pouzdanosti alfa iznosi 0,87

3. faktor **Seksualno nasilje** koji saturira tvrdnje 26 i 27 objašnjava 9,7% varijance rezultata; koeficijent unutarnje pouzdanosti alfa iznosi 0,91

4. faktor **Materijalno nasilje** koji saturira tvrdnje 14, 15 i 16 objašnjava 7,45% varijance unutarnji koeficijent pouzdanosti alfa iznosi 0,91.

Ovakva faktorska struktura ukazuje na konstruktivu valjanost upitnika.

Tablica 2.
Koeficijenti korelacije između rezultata na pojedinim faktorima

	Psihičko nasilje	Materijalno nasilje	Fizičko nasilje	Seksualno nasilje
Psihičko nasilje	1	,399(**)	,637(**)	,199(**)
Materijalno nasilje		1	,394(**)	,246(**)
Fizičko nasilje			1	,388(**)
Seksualno nasilje				1

** $p < 0,001$

Korelacijska analiza rezultata na pojedinim faktorima pokazuje da je rezultate prikupljene ovom skalom moguće prikazati kao rezultate po faktorima, ali i kao jedan ukupni rezultat s obzirom da je Cronbachov alpha koeficijent unutarnje konzistencije cijele skale ($\alpha = ,91$) visok i ukazuje na visoku homogenost čestica.

Pojavni oblici nasilja nad starijim osobama u obitelji

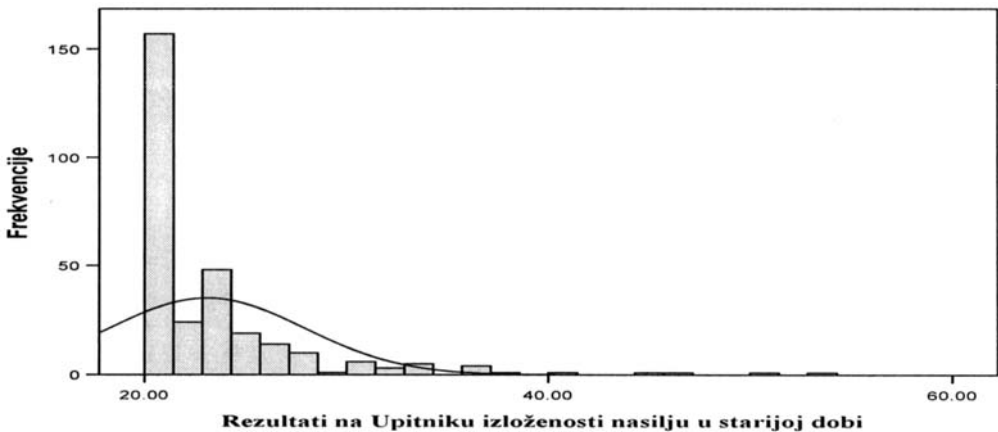
Kao što pokazuje grafikon 1., distribucija rezultata, tj. izloženosti starijih nasilju u obitelji ima oblik distribucije rijetkih događaja, što se očekivalo s obzirom da nije opravdano očekivati normalnu distribuciju prilikom mjerenja bilo kojeg oblika zlostavljanja. Broj ispitanika koji navode da nikada nisu doživjeli nijedan od oblika

zlostavljanja u razdoblju od godine dana je 115, tj. 38,9%.

U tablici 3. prikazani su deskriptivni pokazatelji pojava oblika nasilja nad starijim osobama u obitelji. Rezultati su se formirali tako da se izvršila linearna sumacija odgovora na 8 čestica za psihičko nasilje (mogući raspon od 8 do 24 bodova), na 3 čestice za materijalno nasilje (mogući raspon rezultata od 3 do 9), za fizičko nasilje 7 čestica (mogući raspon rezultata je od 7 do 21 bod) i dvije čestice za seksualno nasilje (mogući raspon od 2 do 6 bodova). Opravdano je i formiranje ukupnog rezultata, sumiranjem rezultata na 4 dimenzije upitnika. Takav ukupni rezultat se može kretati u rasponu od 20 do 60 bodova. Rezultati dobiveni u ovom istraživanju kretali su se u rasponu od 20 do 53 boda.

Grafikon 1.

Prikaz distribucije ukupnih rezultata ispitanika na Upitniku izloženosti nasilju u starijoj dobi

Tablica 3.

Deskriptivne karakteristike Upitnika izloženosti nasilju u starijoj dobi

	Broj čestica	Ukupna M	SD	Prosječna M po čestici	Totalni raspon
Psihičko nasilje	8	10,34	3,27	1,29	8-24
Tjelesno nasilje	7	7,38	1,62	1,05	7-21
Materijalno nasilje	3	3,24	0,71	1,08	3-8
Seksualno nasilje	2	2,05	0,33	1,05	2-6
UKUPNO	20	23,03	4,86	1,15	20-53

Tablica 4.

Distribucija odgovora na Upitniku izloženosti nasilju u starijoj dobi po česticama (% odgovora)

Navedite koliko puta ste doživjeli da su članovi Vaše obitelji:	Nikada	Rijetko / ponekad	Često
PSIHIČKO NASILJE U PROSJEKU	75,9	18,7	5,4
1) Podizali glas, vikali bez razloga	56,2	34,1	9,7
2) Govorili Vam prostote, psovali	81,9	12,0	6,0
3) Nisu željeli razgovarati s Vama	70,6	23,7	5,7
4) Prijetili Vam i zastrašivali	92,0	5,7	2,3
5) Okrivljavali Vas za to kako se osjećaju	71,1	23,5	5,4
6) Okrivljavali Vas kad stvari u kući krenu loše	68,9	25,1	6,0
7) Ismijavali i podcjenjivali Vas	83,6	12,8	3,7
8) Vrijeđali Vas	82,6	12,7	4,7
MATERIJALNO NASILJE U PROSJEKU	93,6	4,6	1,8
9) Otvarali Vašu poštu bez Vašeg znanja i dopuštenja	88,3	8,0	3,7
10) Bili prisiljeni mijenjati oporuke	97,7	2,3	-
11) Potpisivali dokumente umjesto Vas bez Vašeg znanja i dopuštenja	95,0	3,4	1,7
TJELESNO NASILJE U PROSJEKU	95,6	3,3	1,1
12) Udarali Vas nogom	96,6	2,0	1,3
13) Povlačili Vas za kosu	95,3	3,0	1,7
14) Ošamarili Vas	93,3	5,7	1,0
15) Udarili Vas šakom	96,0	3,0	1,0
16) Bacili na pod	95,3	3,7	1,0
17) Davili ili gušili Vas	96,7	2,7	0,7
18) Gađali Vas nekim predmetom	95,7	3,3	1,0
SEKSUALNO NASILJE U PROSJEKU	97,9	1,8	0,3
19) Dirali Vas po tijelu protivno Vašoj volji	97,3	2,3	0,3
20) Prisiljavali na spolne kontakte i odnose	98,3	1,3	0,3

Kao što se može vidjeti iz tablice 4., frekvencije odgovora ukazuju da je 9,7% starijih često izloženo vikanju od strane članova obitelji, dok 34,1% starijih to doživi ponekad. Također, 6% ispitanika je navelo da im često netko od članova obitelji govori prostote i psuje. Oko 5,7% starijih

osoba navodi da članovi obitelji često ne žele razgovarati s njima, a njih 23,7% to doživljavaju ponekad. Distribucija odgovora pokazuje da je 5,4% ispitanika doživjelo da ih članovi obitelji često okrivljavaju za to kako se osjećaju, a 6% starijih navodi kako ih se često okrivljava i kada stvari u

kući krenu loše. Nadalje, 18,7% ispitanika ponekad je izloženo vrijeđanju, a 4,7% je izloženo često.

Što se tiče fizičkog nasilja, 1,3% starijih je često izloženo udarcima nogom, a 2% to doživljava rijetko. Nadalje, 1,7% ima česta iskustva povlačenja za kosu od strane ukućana, dok je 3% ispitanika navelo da im se to rijetko događa. Distribucija odgovora je pokazala da je 5,7% starijih rijetko izloženo šamaranju od strane članova obitelji, a 1% često. Oko 3,7% starijih je ponekad doživjelo da ih netko iz obitelji baci na pod. Također, 3,3% starijih je doživjelo da ih ponekad gađaju nekim predmetom. Što se tiče frekvencija odgovora na česticama koje opisuju seksualno zlostavljanje, 2,3% starijih ponekad je izloženo diranju po tijelu protivno njihovoj volji, a 1,3% je navelo da su ponekad bili prisiljeni na spolne kontakte i odnose.

U posljednjih godinu dana, u prosjeku 18,7% sudionika je rijetko ili povremeno doživjelo neki od oblika psihičkog nasilja, a njih 5,4% ga doživljava često. To je ujedno i najčešći oblik doživljenog nasilja. Slijedi materijalno nasilje koje povremeno doživljava 4,6% starih, a često 1,8%. Tjelesno nasilje povremeno doživljava 3% starih iz našeg uzorka, a često 1,1%. Najrjeđe se doživljava seksualno nasilje.

Naglašavamo da ovi podaci upućuju na incidenciju odnosno pojavljivanje nasilja u protekloj godini dana.

Kao što je već uvedno navedeno, nije jednostavno uspoređivati nalaze različitih istraživanja ukoliko nije podudarna njihova metodologija. Od nama dostupnih istraživanja naše je istraživanje moguće usporediti s onim koje je provedeno u Hong Kongu (Yan i Tang, 2001.). U tom istraživanju su sudjelovale starije osobe čija je prosječna dob ($M=73,3$) vrlo slična prosječnoj dobi naših ispitanika ($M=75,78$) i koje kao i naši ispitanici žive u urbanoj zajednici. Pokazalo se da je 21,4% sta-

rijih koji su sudjelovali u tom istraživanju doživjelo barem jedno od zlostavljajućih ponašanja tijekom posljednje godine, a da su najčešće doživljavali verbalno nasilje – prijetnje i kletve (18,3%), vrijeđanje i psovanje (15,5%), vikanje (15,5%).

Naravno, ovi podaci mogu otvoriti raspravu o tome je li svako nasilje ujedno i zlostavljanje. Ukoliko pogledamo naša zakonska određenja »nasilje u obitelji je svaka primjena fizičke sile ili psihičke prisile na integritet osobe, svako drugo postupanje jednog člana obitelji koje može prouzročiti ili izazvati opasnost da će prouzročiti fizičku i psihičku bol, prouzročenje osjećaja straha ili osobne ugroženosti ili povrede dostojanstva, fizički napad bez obzira je li nastupila tjelesna ozljeda ili ne, verbalni napad, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrđnim nazivima i drugi načini grubog uznemiravanja, spolno uznemiravanje, uhođenje i svi drugi načini uznemiravanja, protupravna izolacija ili ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja s trećim osobama, oštećenje ili uništenje imovine ili pokušaj da se to učini« (Članak 4., Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, 2003.). U svakom slučaju ovi podaci ukazuju na značajnu prisutnost nasilja nad starijima u našem društvu.

Izloženost obiteljskom nasilju s obzirom na socio-demografska obilježja starijih osoba

Izvršena je analiza izloženosti obiteljskom nasilju starijih osoba s obzirom na neka njihova socio-demografska obilježja. Pokazalo se da postoje statistički značajne razlike u doživljenom nasilju i oblicima nasilja s obzirom na dob, bračni i materijalni status (tablice 6., 7. i 8.) dok se nisu utvrdile značajne razlike s obzirom na spol, roditeljski status i stupanj obrazovanja (tablica 5.). Od analiza koje su pokazale nepostojanje statistički značajne razlike, prikazat ćemo samo podatke s obzirom na doživljeno nasilje muškaraca i žena. Istraživanja prove-

dena u drugim sredinama, npr. u Kanadi, Nizozemskoj, Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama, također pokazuju da nema razlika u izloženosti nasilju s obzirom na spol (WHO, 2002.). Ipak, u Finskoj je utvrđeno da su žene (7%) značajno češće žrtve od muškaraca (2,5%). Istraživanje NCEA (1998.) pokazuje da su neovisno o tipu nasilja starije žene češće žrtve - u 67% do 92% prijavljenih slučajeva. No, radi se o prijavljenim slučajevima gdje je i za

očekivati da će biti više žena budući da one i prevladavaju u toj dobnoj skupini.

Iako u starijoj dobnoj skupini spolne razlike nestaju s obzirom na ukupno doživljeno nasilje u obitelji, kasnije analize su pokazale (tablica 11.) da su i u ovoj dobi žene statistički značajno češće izložene nasilju od strane muževa nego što su muševci izloženi nasilju. Taj rizik se povećava ukoliko je ženi zbog bolesti potrebna njega supruge (Pillemer i Finkelhor, 1988.).

Tablica 5.

Usporedba ukupnog rezultata i pojedinih oblika nasilja na Upitniku izloženosti nasilju u starijoj dobi obzirom na spol ispitanika (Mann-Whitney test)

Upitnik	Spol	N	M	SD	M rang	M-W-z	p
Iskustvo nasilja	M	71	22,74	2,60	143,73	-,557	,577
	Ž	225	23,31	5,36	150,01		
Tjelesno nasilje	M	71	7,11	,2	143,14	-1,386	,166
	Ž	227	7,47	1,82	151,49		
Psihičko nasilje	M	71	9,81	2,16	143,19	-,681	,496
	Ž	226	10,50	3,54	150,83		
Materijalno nasilje	M	71	3,19	,52	148,75	-,138	,890
	Ž	227	3,25	,76	149,74		
Seksualno nasilje	M	71	2,01	,11	147,56	-,775	,438
	Ž	227	2,06	,38	150,11		

Tablica 6.

Usporedba ukupnog rezultata i pojedinih oblika nasilja na Upitniku izloženosti nasilju u starijoj dobi s obzirom na bračni status ispitanika (Kruskal Wallis test)

Upitnik	Bračni status	N	M	SD	M rang	χ^2	p
Ukupni rezultat	Neoženjen/a	7	21,00	1,73	146,03	10,355	,035
	Živim s partnerom/icom	11	25,75	6,60	162,83		
	Razveden/a	12	25,50	6,73	157,58		
	Oženjen/a	122	23,09	4,48	133,49		
	Udovac/ica	143	22,63	4,85	147,96		
Psihičko nasilje	Neoženjen/a	7	8,85	1,57	140,88	12,468	,014
	Živim s partnerom/icom	12	12,41	4,54	164,79		
	Razveden/a	12	12,58	5,46	158,29		
	Oženjen/a	123	10,36	2,76	134,17		
	Udovac/ica	143	10,03	3,29	148,18		
Tjelesno nasilje	Neoženjen/a	7	7,00	,00	161,85	8,770	,067
	Živim s partnerom/icom	12	8,00	2,66	150,68		
	Razveden/a	12	7,75	1,54	152,31		
	Oženjen/a	123	7,42	1,56	145,78		
	Udovac/ica	144	7,29	1,60	141,96		

Upitnik	Bračni status	N	M	SD	M rang	χ^2	p
Materijalno nasilje	Neoženjen/a	7	3,14	,37	155,29	3,733	,443
	Živim s partnerom/icom	11	3,33	,49	156,36		
	Razveden/a	12	3,08	,28	151,96		
	Oženjen/a	123	3,23	,76	143,59		
	Udovac/ica	144	3,26	,71	144,85		
Seksualno nasilje	Neoženjen/a	7	2,00	,00	162,74	1,941	,747
	Živim s partnerom/icom	12	2,00	,00	151,29		
	Razveden/a	12	2,08	,28	148,25		
	Oženjen/a	122	2,04	,38	147,79		
	Udovac/ica	145	2,05	,32	145,00		

U tablici 6. možemo vidjeti da su sudionici koji su rastavljeni ili žive s partnerom/partnericom češće izloženi psihičkom zlostavljanju od onih koji su oženjeni ili su udovci/udovice. Iako se radi o ukupno malom broju razvedenih ispitanika, odnosno onih koji žive s partnerom/partnericom,

nestabilni bračni/partnerski odnos je po svemu sudeći čimbenik rizika za psihičko zlostavljanje. To predstavlja poticaj za dodatna istraživanja na reprezentativnim ili kliničkim uzorcima, odnosno uzorcima onih starijih koji su prijavili nasilje ili su evidentirani kao žrtve nasilja.

Tablica 7.

Usporedba ukupnog rezultata i pojavnih oblika nasilja na Upitniku izloženosti nasilju u starijoj dobi s obzirom na dob ispitanika (Kruskal Wallis test)

Upitnik	Dob	N	M	SD	M rang	χ^2	P
Ukupni rezultat	65-74	172	23,65	5,49	157,03	10,674	,005
	75 - 84	94	22,39	3,74	135,90		
	85 i više	24	21,66	3,58	106,08		
Psihičko nasilje	65-74	174	10,77	3,54	157,30	10,123	,006
	75 - 84	94	9,94	2,79	136,54		
	85 i više	24	9,29	2,85	107,17		
Tjelesno nasilje	65-74	175	7,50	1,89	149,41	1,694	,429
	75 - 84	94	7,25	1,25	144,70		
	85 i više	24	7,08	,40	138,46		
Materijalno nasilje	65-74	174	3,27	,76	148,25	,647	,723
	75 - 84	94	3,19	,51	146,67		
	85 i više	24	3,29	,99	139,17		
Seksualno nasilje	65-74	175	2,08	,44	149,70	5,526	,063
	75 - 84	94	2,00	,00	143,00		
	85 i više	24	2,00	,00	143,00		

Podaci prikazani u tablici 7. upućuju da su psihičkom nasilju izloženi »mlađi« stariji u odnosu na »starije« stare osobe. Ovaj nalaz možemo objasniti barem na dva načina. Jedno od objašnjenja je njihova veća senzibilizacija na psihičko zlostavljanje i veća svijest o svojim pravi-

ma. Drugo objašnjenje je vezano uz to da »starije« stare osobe češće žive same, bez partnera/partnerice, pa je i rizik ovog oblika nasilja manji. Inače, istraživanja pokazuju da su »stariji« stari posebno izloženi zanemarivanju, što nije bilo predmet ovog istraživanja.

Tablica 8.

Usporedba ukupnog rezultata i pojavnih oblika nasilja na Upitniku izloženosti nasilju u starijoj dobi s obzirom na materijalni status ispitanika (Kruskal Wallis test)

Upitnik	Materijalni status	N	M	SD	M rang	χ^2	p
Ukupni rezultat	Neovisan	144	22,37	3,86	134,30	10,06	,018
	Neovisan i potpomažem djecu	54	24,88	7,38	172,93		
	Djelomično ovisim o djeci	78	23,05	4,20	153,65		
	Potpuno ovisim o djeci	15	22,80	4,73	132,10		
Psihičko nasilje	Neovisan	146	9,95	2,89	136,65	9,781	,021
	Neovisan i potpomažem djecu	54	11,55	4,20	175,64		
	Djelomično ovisim o djeci	78	10,39	3,28	149,74		
	Potpuno ovisim o djeci	15	9,66	2,35	130,40		
Tjelesno nasilje	Neovisan	147	7,19	,80	143,80	4,436	,218
	Neovisan i potpomažem djecu	54	8,05	3,06	158,31		
	Djelomično ovisim o djeci	78	7,29	1,21	147,77		
	Potpuno ovisim o djeci	15	7,46	1,80	143,47		
Materijalno nasilje	Neovisan	146	3,17	,63	141,97	6,889	,076
	Neovisan i potpomažem djecu	54	3,22	,69	143,83		
	Djelomično ovisim o djeci	78	3,34	,77	160,31		
	Potpuno ovisim o djeci	15	3,40	1,12	148,33		
Seksualno nasilje	Neovisan	147	2,04	,29	147,50	1,766	,622
	Neovisan i potpomažem djecu	54	2,05	,30	148,92		
	Djelomično ovisim o djeci	78	2,01	,11	145,35		
	Potpuno ovisim o djeci	15	2,26	1,03	153,53		

I usporedba izloženosti nasilju s obzirom na materijalni status starijih pokazala je zanimljive nalaze. Naime, one starije osobe koje su neovisne, ali pomažu djecu doživljavaju više psihičkog nasilja u odnosu na ostale. Možemo pretpostaviti da je situacija u kojoj ostarjeli roditelji još uvijek pomažu svoju odraslu djecu izvor sukoba i tenzija, te pritisaka odrasle djece na roditelje vezano uz materijalnu pomoć. Naknadne analize su pokazale da se u ovoj skupini zlostavljanih osoba nalaze žene,

što upućuje na potrebu analize podataka iz rodne perspektive o čemu će biti više govora kasnije.

Počinitelji nasilja

Što se tiče počinitelja nasilja nad starima u obitelji, suprug (30,7%) i sin (16,95%) su najčešći počinitelji. Slijede kćerka (14,4%) i supruga (9,2%), pa zatim ostali članovi obitelji (tablica 9.).

Tablica 9.

Struktura počinitelja nasilja nad starim osobama u obitelji

Počinitelj nasilja	N	%
Suprug	250	30,71
Sin	138	16,95
Kćerka	117	14,37
Supruga	75	9,21
Unuk	70	8,59
Unuka	44	5,40
Zet	41	5,03
Snaha	33	4,05
Sestra	16	1,9
Svi ukućani	13	1,59
Partner	7	0,86
Bivša supruga	3	0,36
Bivši suprug	3	0,36
Ostali (majka, nevjesta, nećak, pastorčad)	4	0,48
Ukupno	814	100

Tablica 10.

Spolna struktura počinitelja nasilja u obitelji

Spol	N	%
M	509	64,26
Ž	283	35,73
Ukupno	792	100,0
χ^2, p	$\chi^2=64,49; p=,000$	

Kontingencijska analiza spolne strukture počinitelja nasilja nad starijima u obitelji pokazala je da su muškarci statistički značajno češće počinitelji (64,3%) nego žene (35,7%) (tablica 10.). To je također u skladu s istraživanjem NCEA (1998.) koje je pokazalo da je omjer muškaraca počinitelja nasilja u odnosu na žene u omjeru dva do tri prema jedan. Dodatne analize (tablica 11.) pokazale su da su u starijoj životnoj dobi žene statistički značajno češće izložene nasilju od strane muževa nego što su muževi izloženi nasilju žena. Starije žene su statistički više izložene i nasilju sinova, unuka, zetova i snaha nego stariji muškarci. Stariji muškarci su odnosu na starije žene više izloženi nasilju kćeri. Podsjetimo se, u našem uzorku kad se govori o iskustvu nasilje najčešće se radi o psihičkom nasilju. Ovi nalazi pokazuju da

se i u starijoj životnoj dobi ponavlja rodno uvjetovani obrazac nasilja u kojem su muškarci značajno češće počinitelji nasilja te da si gotovo svi članovi obitelji češće uzimaju »pravo« da omalovažavaju, vrijeđaju i na druge načine maltretiraju žene nego muškarce i u starijoj životnoj dobi. Ipak valja naglasiti da u ovom istraživanju žene u prosjeku iskazuju 2,8 počinitelja nasilja, a muškarci 2. S obzirom da nisu pronađene razlike u ukupnoj izloženosti starijih žena i muškaraca nasilju može se zaključiti da su žene spremnije govoriti tko su počinitelji nasilja nego muškarci. I ovo treba biti područje daljnjih istraživanja.

Ipak, dosadašnja istraživanja su pokazala da su muškarci češće počinitelji nasilja, a da su o ženama počiniteljicama nasilja nad starima potrebna daljnja istraživanja (NCEA, 1998.; Crichton i sur., 1999.; Nerenberg, 2002.) pri čemu je potrebno voditi računa o medijatorima koji su povezani s nekim kontekstualnim okolnostima življenja njegovatelja starijih (Whittaker, 1995.; Crichton i sur., 1999.).

U cjelini, ovi podaci upućuju na potrebu sagledavanja nasilja u starijoj životnoj dobi iz rodne perspektive. Kao što upozorava Nerenberg (2002.) u dosadašnjim objašnjenjima nasilja nad starijima često je bila ispuštena rodno-utemeljena analiza. Izostanak rasprave o nasilju nad starijima iz rodne perspektive Whittaker (1995.) objašnjava činjenicom da su istraživanja pokazala da su i žene počiniteljice nasilja nad starima u obitelji, što može na prvi pogled djelovati kontradiktorno feminističkoj perspektivi i objašnjenjima nasilja. Izbjegavanje ovakvih tema nikom ne koristi, najmanje starijim osobama, ali ni njihovim njegovateljima, potencijalnim zlostavljačima. Naime, ako želimo imati dobre programe prevencije nasilja nad starijima u obitelji posebna pozornost se mora posvetiti razini stresa njihovih njegovatelja koji su najčešće žene (NCEA, 2005.).

Tablica 11.

Najčešći počinitelji nasilja nad starima u obitelji s obzirom na spol žrtve

Počinitelj nasilja	Spol žrtve				χ^2	p
	M		Ž			
	N	%	N	%		
Suprug/a	75	49,66	250	37,3	94,13	,000
Sin	22	14,56	116	17,49	64,02	,000
Kćerka	29	19,20	86	12,97	28,25	,000
Unuk	8	5,3	62	9,35	41,65	,000
Unuka	3	1,98	41	6,18	32,81	,000
Zet	4	2,64	37	5,58	26,56	,000
Snaha	-	-	30	4,52	-	-
Sestra	-	-	16	2,41	-	-
Svi ukućani	4	2,64	9	1,35	1,92	,166
Partner/ica	-	-	7	1,05	-	-
Bivša suprug/a	3	1,98	3	0,45	,000	1,000
Ostali članovi obitelji	-	-	7	1,05	-	-
Ukupno	151	100,00	663	100,00	322,04	,000
χ^2 , p	$\chi^2=198,61$; p=,000		$\chi^2=1014,64$; p=,000			

Percepcije starijih osoba o prijavljivanju nasilja

Rezultati prethodnih istraživanja i radovi o nasilju nad starijima u obitelji često su problematizirali problem tzv. tamne brojke nasilja nad starijima te njihovu manju spremnost da prijave nasilje nego mlađe dobne skupine. Rezultati sudionika ovog istraživanja bili su sljedeći.

Tablica 12.

Percepcija izloženosti starijih osoba nasilju u obitelji (N=301)

	N	%
Malo	65	21,6
Srednje	155	51,5
Puno	81	26,9
Ukupno	301	100,0

Tablica 13.

Procjena spremnosti starijih osoba na prijavljivanje nasilja koje doživljavaju (N=302)

	N	%
Često	4	1,3
Vrlo rijetko	173	57,3
Nikada	36	11,9
Ne znam	89	29,5
Ukupno	302	100,0

Kao što se može vidjeti iz tablica 12. i 13., starije osobe značajno većom percipiraju izloženost svoje dobne skupine nasilju nego njihovu spremnost da se to nasilje prijavi. Dok najveći broj ispitanika smatra da su stariji izloženi nasilju u obitelji srednje često (51,5%) ili puno (26,9%), većina ih smatra da su starije zlostavljane osobe rijetko (57,3%) ili nikad (11,9%) spremne to nasilje i prijaviti.

Ovi podaci su potkrijepili jednu metodološku poteškoću u istraživanju nasilja nad starijima, a to je nesklad između percepcije raširenosti nasilja u obitelji i spremnosti da se o njoj govori. Tome u prilog idu i dodatne analize koje su pokazale da od sudionika ovog istraživanja njih 73,9% tvrdi da bi prijavilo nasilje, a 26,1% da ne bi. No kad se analizira povezanost spremnosti na prijavljivanje i razine izloženosti nasilju možemo vidjeti da su oni koji nisu spremni prijaviti nasilje značajno više njemu izloženi (tablica 14.).

Tablica 14.

Usporedba ukupnog rezultata i pojavnih oblika nasilja na Upitniku izloženosti nasilju u starijoj dobi s obzirom na spremnost prijavljivanja nasilja (Mann-Whitney test)

Upitnik	Prijava	N	M	SD	M rang	M-W-z	p
Iskustvo nasilja	Da	216	22,47	4,48	135,67	-3,966	,000
	Ne	77	24,62	5,61	178,79		
Tjelesno nasilje	Da	218	7,30	1,45	143,77	-2,774	,006
	Ne	77	7,63	2,03	159,97		
Psihičko nasilje	Da	217	9,93	2,92	137,49	-3,538	,000
	Ne	77	11,53	3,94	175,71		
Materijalno nasilje	Da	218	3,19	,64	143,88	-2,298	,022
	Ne	77	3,37	,85	159,66		
Seksualno nasilje	Da	218	2,04	,25	148,04	-,047	,963
	Ne	77	2,07	,50	147,89		

U cjelini, podaci upućuju na dva značajna aspekta – praktični i metodološki. Što se tiče praktičnog, odnosno akcijskog aspekta očito je potrebno značajno više senzibilizirati javnost o nasilju nad starijima i starije osobe osnaživati da same prijave nasilje. Da bi se pri tome osigurao profesionalni i etički pristup, potrebno je da se istodobno sa senzibilizacijskim akcijama osiguraju i dostupne usluge onim starijima koji su spremni otkriti ili/i prijaviti doživljeno nasilje.

O problemu »tamne brojke« u slučajevima nasilja nad starijima govori i studija *The Mental Health and Well-being in Later Life Program 2003-2006* (NHS, 2006.). Navodi se da starije žene koje su dugoročno traumatizirane nemaju kapaciteta, ni povjerenja zastupati same sebe. Ovo istraživanje je također pokazalo da starije žene rijetko potraže pomoć kada su zlostavljane, najčešće zbog srama koji osjećaju, stavova o »zasluženom nasilnom

ponašanju«, neprepoznavanju sebe kao žrtve, ali i zbog društvene situacije koja u ovom trenutku usmjerava pozornost na zlostavljanu djecu i žene.

Tablica 15.

Raspodjela odgovora starijih osoba (N=302) o poznavanju neke starije osobe koja je bila izložena nasilju u svojoj obitelji

	N	%
Da	107	35,4
Ne	195	64,6
Ukupno	302	100,0

Kao jedan od pokazatelja raširenosti nasilja nad starima bio je i odgovor na pitanje poznaju li ispitanici neku stariju osobu koja je izložena nasilju. Jedna trećina starijih osoba (35,4%) navodi da poznaje barem jednu stariju zlostavljanu osobu. To ponovno ukazuje na veliku rasprostranjenost nasilja nad starima.

Tablica 16.

Usporedba ukupnog rezultata na Upitniku izloženosti nasilju u starijoj dobi i poznavanje neke starije osobe koja je bila izložena nasilju u svojoj obitelji

Upitnik	Poznavanje osobe	N	M	SD	M rang	M-W-z	p
Iskustvo nasilja	Da	107	24,62	6,74	165,99	-2,713	,007
	Ne	195	22,14	3,08	138,74		

Dodatne analize (tablica 15.) upućuju na zanimljiv podatak - oni ispitanici koji poznaju neku stariju osobu izloženu nasilju i sami iskazuju više doživljenog nasilja. To upućuje na život u okruženju u kojem nasilje nije izoliran događaj već je dio supkulture obiteljskog življenja ili/i prihvaćen obrazac ponašanja prema starijima u nekoj zajednici.

ZAKLJUČNE NAPOMENE

Podaci dobiveni u istraživanju idu u prilog konstruktivnoj valjanosti **Upitnika izloženosti nasilju u starijoj dobi** koji je konstruiran za ispitivanje i praćenje rasprostranjenosti i pojavnih oblika nasilja nad starima u Hrvatskoj. Faktorskom analizom ekstrahirana su četiri faktora koji opisuju različite oblike zlostavljanja nad starim osobama: tjelesno, psihičko, materijalno i seksualno zlostavljanje. Pokazalo se da se temeljem rezultata na upitniku mogu razlikovati različite skupine starih s obzirom na izloženost nasilju.

Podaci su pokazali da su starije osobe spremne govoriti o svom iskustvu nasilja te da je 61,1% sudionika u posljednjih godinu dana doživjelo barem jednom neki oblik nasilja u obitelji. U prosjeku, najčešće su doživjeli psihičko nasilje (24,1%), zatim materijalno zlostavljanje (6,4%), tjelesno nasilje (4,4%) te seksualno nasilje (2,1%). Nalaze o rasprostranjenosti pojavnih oblika nasilja valja kritički prihvatiti tek kao preliminarne rezultate istraživanja manjeg opsega, provedenog u urbanoj sredini i na prigodnom uzorku. Podsjetimo se, primarna svrha ovog istraživanja je validacija Upitnika izloženosti obiteljskom nasilju starijih osoba, ali dobiveni podaci, uz prethodno navedeni kritički odmak, predstavljaju prve empirijske pokazatelje o ovoj pojavi te imaju spoznajnu vrijednost i mogu biti značajni poticaj za daljnja istraživanja u ovom području.

Starije osobe su bile spremne govoriti o počiniteljima nasilja koji su najčešće suprug (30,15%), sin (16,64%), i kći (14,01%). No spremnost da se govori o doživljenom nasilju u situaciji zagaraniranog povjerenja nije uvijek znak spremnosti da se nasilje i prijavi nadležnim tijelima. To su i pokazali naši rezultati: osobe koje su bile više izložene nasilju istodobno su bile manje spremne da ga prijave. Ovi podaci upućuju na potrebu ozbiljnije društvene akcije u cilju senzibilizacije javnosti na problem nasilja nad starima i osiguravanje odgovarajućih službi i programa koji mogu pružiti podršku i pomoć starijim žrtvama obiteljskog nasilja.

Rezultati su pokazali da je potrebno posvetiti dodatnu pozornost rodnoj perspektivi. Moguća daljnja istraživanja u ovom području su brojna – od istraživanja stavova stručnjaka i javnosti prema nasilju nad starijima i njihove povezanosti s *ageismom*, kvalitativnih istraživanja dinamike i atribucije nasilja nad starijima u prijavljenim slučajevima, istraživanja rasprostranjenosti nasilja na reprezentativnim uzorcima starih u gradskim i seoskim sredinama i drugo. U budućim istraživanjima također valja produbiti razumijevanje nasilja među partnerima u starijoj životnoj u odnosu na nasilja u partnerskim odnosima u mlađoj i zreloj životnoj dobi. Razumijevanju dinamike nasilja zlostavljanja starijih pridonijela bi i istraživanja u kojima bi se obuhvatilo međudjelovanje istodobne viktimizacije i činjenja nasilje od strane starije osobe. Konkretno, stariji bi imali priliku izraziti koliko puta su bile žrtve, ali i počinitelji pojedinih oblika nasilja.

U području istraživanja i djelovanja na nasilje nad starima u Hrvatskoj na samom smo početku. Potrebno je posvetiti posebnu pozornost senzibilizaciji stručne javnosti na problem nasilja nad starijima u obitelji, te poduzeti barem početne korake za osi-

guravanje pomoći ovoj ranjivoj skupini stanovništva. Kao što zastupa međunarodna agencija *Help Age International* (Clark, 2002.):

- Potrebno je steći bolje znanje o izvorima i posljedicama nasilja nad starijima.
- Potrebno je proširiti raspon intervencija koje bi omogućile da stariji budu u prilici da progovore o doživljenom nasilju.
- Država treba razviti strategiju borbe protiv nasilja nad starijima koja uključuje odgovarajući pravni okvir, senzibilizaciju javnosti i osposobljavanje stručnih i javnih djelatnika.
- Stariji ljudi trebaju biti informirani o svojim pravima i odgovornostima te dobiti podršku da ih ostvaruju. Uz Deklaraciju o ljudskim pravima, kao posebno značajni ističu se dokumenti UN načela za starije osobe te Međunarodni plan djelovanja za starije.

Predlažemo da se ova lista proširi sa sljedećim aspektima djelovanja:

- Potrebno je pružiti konkretnu potporu obiteljima koje skrbe za starije članove. Izveštavati ih o postojećoj mreži usluga i pomoći koju obitelj može dobiti u lokalnoj zajednici ili širem socijalnom okruženju kao olakšanje u dnevnoj skrbi za starije.
- Potrebno je dalje istraživati činitelje rizika viktimizacije starijih osoba.
- Potrebno je utvrditi jedinstven i jednoznačan način evidentiranja svih oblika nasilja kojima su stariji izloženi kako u obitelji tako i u lokalnoj zajednici u različitim sustavima - policiji, socijalnoj skrbi, zdravstvu.
- Potrebno je pratiti učinke mjera socijalne, zdravstvene, psihosocijalne i pravne skrbi starijih osoba na povećanje kvalitete života starijih i smanjivanje njihove marginalizacije i viktimizacije.

Navedene aktivnosti bi nužno trebale postati dio programa gerontoloških centara

(Tomek-Roksandić i sur., 2004.) i sustavno uvođene u ostale programe namijenjene starijim građanima i njihovim obiteljima.

LITERATURA

- Ajduković, M. (2003). *Nasilje u obitelji* (2. prošireno izdanje). U: V. Puljiz, D. Bouillet (ur.), *Nacionalna obiteljska politika* (str. 265-274). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Ajduković, M. (1994). *Nasilje u obitelji - pravni, psihologijski i socijalni čimbenici*. U: I. Šimunović (ur.), *Naša obitelj danas* (str.7-17). Zagreb: Ministarstvo rada i socijalne skrbi.
- Ajduković, M., Pavlekić, G. (2004). *Nasilje nad ženom u obitelji*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Angus, J., Reeve, P. (2006). Ageism: A threat to »aging well« in the 21st century. *Journal of Applied Gerontology*, 25(2):137-152.
- Brown, H. (2006). *Nasilje nad osjetljivim skupinama*. Zagreb: Ibis grafika.
- Clark, F. (2002). Elder abuse: A hidden reality. *Ageways*, 59: 4-5.
- Collins, K.A. (2006). Elder maltreatment. A review. *Archives of Pathology and Laboratory Medicine*, 130:1290 – 1296.
- Comijs, H. C. et al. (1999). Hostility and coping capacity as risk factors of elder mistreatment. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 34(1):1-59.
- Council of Europe (1992). *Violence against elderly people*. Strasbourg: Council of Europe Press.
- Crichton, S. J., Bond, J. B., Harvey, C.D., Ristock, J. (1999). Elder abuse: Feminist and ageist perspective. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 10(3/4):115-130.
- Državni zavod za statistiku (2001). *Popis stanovništva za 2001. godinu*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Dunlop, B. et al. (2000). Elder abuse: Risk factors and use of case data to improve policy and practice. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 12(3/4):95-122.
- Fallon, P. (2006). *Elder abuse and/or neglect. Literature review*. New Zealand: Ministry of Social Development, Centre for Social Research and Evaluation.
- Fulmer, T. et al. (2004). Progress in elder abuse screening and assessment instruments. *JAGS*, 52:297-304.

- Higgins, D. J., McCabe, M. P. (2003). The development of the comprehensive child maltreatment scales. *Journal of Family Studies*, 7(1):7-28.
- Kazneni zakon. *Narodne novine*, br. 110/1997, 27/1998, 129/2000, 51/2001, 111/2003, 105/2004, 84/2005.
- Lachs, M. et al. (1997). Risk factors for reporting elder abuse and neglect: A nine-year observational cohort study. *The Gerontologist*, 37(4):469-474.
- Lachs, M. S., Pillemer, K. (2004). Elder abuse. *Lancet*, 364(9441):1263-1272.
- McCreadie, C. (1996). *Elder abuse: An update on research*. London: Institute of Gerontology University of London.
- McDonald, L., Collins A. (2000). *Abuse and neglect of older adults: A discussion paper*. Ottawa: Family Violence Prevention Unit, Health Canada.
- Mears, P. D., Visher, A. C. (2005). Trends in understanding and addressing domestic violence. *Journal of Interpersonal violence*, 20(2):204-211.
- Meeks-Sjostrom, D. (2004). A comparison of three measures of elder abuse. *Journal of Nursing Scholarship*, 36(3):247-250.
- NCEA (1998). *National elder abuse incidence study*. Posjećeno 25.01.2007. na mrežnoj stranici: National Centre on Elder Abuse: [http://www.elderabusecenter.org/pdf/publication/Final Statistics](http://www.elderabusecenter.org/pdf/publication/Final%20Statistics) .
- NCEA (2005). *Elder abuse prevalence and incidence*. Posjećeno 20.04.2007. na mrežnoj stranici National Centre on Elder Abuse: [http://www.elderabusecenter.org/pdf/publication/Final Statistics](http://www.elderabusecenter.org/pdf/publication/Final%20Statistics) .
- NHS Health Scotland (2003). *The mental health and well-being in later life programme 2003-2006*. Edinburgh: NHS Health Scotland.
- Neno, R., Neno, M. (2005). Identifying abuse in older people. *Nursing Standard*, 20(3):43-47.
- Nerenberg, L. (2002). *Afeminist perspective on gender and elder abuse: A review of the literature*. National Committee for Prevention of Elder Abuse.
- Pillemer, K., Finkelhor, D. (1988). The prevalence of elder abuse: A random sample survey. *The Gerontologist*, 28(1):51-57.
- Poredoš, D., Tošić, G., Grgić, G. (2005). Nasilje u obitelji nad osobama starije životne dobi. *Socijalna psihijatrija*, 33(4):216-224.
- Puljiz, V., Bouillet, D. (2003). *Nacionalna obiteljska politika*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Reis, M., Nahmiash, D. (1998). Validation of the indicators of abuse (IOA) screen. *The Gerontologist*, 38(4):471-480.
- Rusac, S. (2006). Nasilje nad starijim osobama. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 13(2):331-346.
- Screening for family and intimate partner violence (2004). *Systematic Evidence Review*, 28. Rockville: U.S. Department of Health and Human Services, Agency for Healthcare Research and Quality.
- Straus, M. A. et al. (1996). The revised conflict-tactics-scales (CTS2) - Development and preliminary psychometric data. *Journal of Family Issues*, 17(3):283-316.
- Thompson, H., Priest, R. (2005). Elder abuse and neglect: Considerations for mental health practitioners. *Adultspan Journal*, 4(2):116-128.
- Vasilvevich Puchkov, P. (2006). Elder abuse: current research in the Russian Federation (2004-2006). *The Journal of Adult Protection*, 8(4):4-12.
- Vida, S., Monks, R. C., Des Rosiers, P. (2002). Prevalence and correlate of elder abuse in a geriatric psychiatry service. *Canadian Journal of Psychiatry*, 47:459-467.
- Tomek-Roksandić, S. i sur. (2004). *Gerontološki centri 2004. Zagrebački model uspješne prakse za starije ljude*. Zagreb. Zavod za javno zdravstvo grada Zagreba: Centra za gerontologiju.
- Tomek – Roksandić, S. i sur. (2006.) Zaštita zdravlja starijih osoba – javnozdravstveni prioritet u Gradu Zagrebu i Hrvatskoj. *Hrvatski časopis za javno zdravstvo*, 2 (8).
- Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji. *Narodne novine*, br. 116/2003.
- Yan, E., Tang, C. S. (2001). Prevalence and psychological impact of chinese elder abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, 16(11):1158-1174.
- Whittaker, T. (1995). Violence, gender and elder abuse: Towards a feminist analysis and practice. *Journal of Gender Studies*, 4(1):35-45.
- WHO (2002). *World report on violence and health*. World Health Organization: Geneva.
- Wyandt, M. A. (2004). A Review of elder abuse literature: An age old problem brought to light. *Californian Journal of Health Promotion*, 2(3):40-52.

Summary

EXPOSURE OF ELDERLY PERSONS TO FAMILY VIOLENCE

Marina Ajduković, Silvia Rusac, Jelena Ogresta

*Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

Family violence against elderly persons is one of the complex challenges that modern society is faced with. There has been no systematic research of the family violence against elderly persons in Croatia so far. The aims of this research were: (1) to check the constructive validity of the Survey of the exposure of elderly persons to violence, which survey was designed to research the extent and forms of manifestation of the violence against the elderly in Croatia, and (2) to collect the first data on the violence against the elderly in Croatia. The research was conducted in the area of the City of Zagreb on an appropriate sample of 303 persons (23.4% of men and 76.6% of women) aged between 65 and 97. It has been shown that 61.1% of the respondents have experienced at least one form of family violence during the last year. On average, they mostly experienced psychological violence (24.1%), then material abuse (6.4%), physical abuse (4.4%) and sexual abuse (2.1%). The most frequent perpetrators include husbands (30.15%), sons (16.4%) and daughters (14.01%). The results have been discussed with the view of the future research studies of the violence against the elderly on representative samples in Croatia and the development of social policy of fighting violence against elderly citizens.

Key words: family violence against the elderly, the valorisation of the survey, perpetrator of violence against the elderly, measures for fighting violence against the elderly.